

ЎҚИТИШ ВОСИТАЛАРИНИ ЛОЙИХАЛАШ ВА ҚЎЛЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК ҚОНУНИЯТЛАРИ

Нурбобоев Шокир Бойназарович

Самарқанд Давлат университети мустақил тадқиқотчиси

shokirjon1991@email.com

АННОТАЦИЯ

Кўп босқичли узлуксиз олий таълим жараёнини таъминлаш учун ўқитиш воситаларини илмий асосланган лойиҳалаш, яратиш ва қўллашнинг замонавий концепцияларини ёритишдан иборат.

Калит сўзлар: Узлуксиз таълим, концептуал мулоҳазалари, ўқитиш воситалари дидактик тизим.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ЗАКОНЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ПРИМЕНЕНИЯ ОБУЧАЮЩИХ СРЕДСТВ

АННОТАЦИЯ

Освещение современных концепций наукоемкого проектирования, создания и применения средств обучения для обеспечения многоступенчатого непрерывного процесса высшего образования.

Ключевые слова. Концептуальные аспекты непрерывного образования Учебно-методическая система

PEDAGOGICAL LAWS FOR THE FORMATION AND APPLICATION OF EDUCATIONAL AIDS

ABSTARCT

Illumination of modern concepts of science-intensive design, creation and application of teaching aids to ensure a multi-stage continuous process of higher education

Key words. Conceptual aspects of continuous education Educational and methodological system

КИРИШ

Коронавирус пандемияси даврида инсоният ҳаётининг барча соҳаларида мисли кўрилмаган ўзгаришлар рўй бермоқда. Йиллар давомида шаклланган қадриятлар, анъаналар ва тамойилларнинг “бўлиниши” га олиб келди. Хусусан, нуфузли олимлар, халқаро ташкилотлар экспертлари томонидан яқин ва ўрта

муддатли истиқболда ерларнинг ўзлаштирилишига таҳдид солувчи хавфлар бўйича берилган прогноз кўрсаткичлари тасдиқланмаган. Аммо бу аниқ: агар дунё бир бутун сифатида ҳаракат қилмаса, инсон ўта хавфли вазиятнинг қурбонига айланиб бораётганига шубҳа йўқ. Нажотнинг ягона йўли – тўпланган билим, шаклланган кўникма ва хулосаларни ягона мақсад сари йўналтириш, билим ва тажрибани самарали уйғунлаштиришдир.

Билим ва билимнинг шаклланиши эса бевосита таълим тизимидан келиб чиқади. Таълим тизимининг самарадорлиги бевосита ўқитувчининг савиясига, талаба эҳтиёжларига, ўқув адабиётлари мазмунига ва мустақил таълимни шакллантиришга қаратилган инфратузилмага боғлиқ. Бинобарин, илғор кадрлар тайёрлаш, уларнинг меҳнат бозори талаблари асосида рақобатбардошлигини ошириш, ижодий фикрлайдиган мутахассисларни тайёрлаш таълим муассасаларида йўлга қўйилган ўқув жараёни билан чамбарчас боғлиқ.⁴⁷

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Таълим фаолияти нафақат инновацион таълим технологиялари асосида ўқитишга, балки талабани мустақил таълим олишга, таълимга янгича ёндашувга ўргатиш, зарур ва чуқур назарий билимларни олиш, меҳнат бозори талаблари асосида амалий кўникма ва малакаларни шакллантиришга қаратилган. Бу тизим талабанинг касбий ривожланиши ва камолотига ҳамда унинг ҳаёт давомида билимларни эгаллашни таъминлашга ва меҳнат бозорининг замонавий талабларига жавоб бера оладиган инсон капиталини шакллантиришга қаратилган.

Тарихан шундай шаклланганки, назарий муаммолар ўрганилаверган, амалий иш эса муайян даражада ажралган ҳолда олиб борилган. Ўқитиш воситалари илмий ёндашувларни етарлича концептуал асослашсиз, тизимсиз, уларни қўллашнинг аниқ шароитларидан ташқарида яратилган, таълим жараёнининг ташқи ва ички омиллари ҳамда бўғинларининг булар билан алоқасини ҳисобга олмасдан, уларнинг ўзаро алоқасини эътиборга олмасдан лойиҳалаштирилган. Таълим жараёнидаги уларнинг ўрни ва ролини етарли даражада илмий асослашсиз, ўқитишнинг мақсадлари ва мазмунини амалга ошириш қўлланилаётган шакллари ва усулларининг функционал-дидактик имкониятларисиз педагогик жараёнига қандайдир илова бўлиб хизмат қилган, бу эса уларни қўллаш самарадорлигини сезиларли даражада камайтирган.⁴⁸

НАТИЖАЛАР

Узлуксиз таълим жараёнида ўқув воситаларини дидактик лойиҳалаш ва

⁴⁷ Бегимкулов У.С.Х. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил етиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти: Пед. фан. док. ...дисс. – Т., 2007. – 305 б.

⁴⁸ Джураев Р.Х. Организационно-педагогические основы интенсификации системы профессиональной подготовки в учебных заведениях профессионального образования: Автореф. дисс. ... док.пед.наук. - СПб.: 1995. – 43 с.

модулли қўллаш олий таълимнинг қуйидаги дидактик қонуниятларини: шахснинг шаклланиши, олий таълим ва ўзаро алоқалари; педагогик ва амалиёт жараёнларининг ўзаро ҳаракати; касбга йўналтириш интеграцияси, дифференциациянинг бирлиги; профессионал ва олий таълимнинг ўзаро алоқаси; шахс шаклланишидаги ижтимоийлашув ва профессионаллашувининг ўзаро боғлиқлигини [Беляева А.П.] ҳисобга олган ҳолда, шунингдек, ўқитиш жараёни услубий қонуниятларини: олий таълимнинг услубий (ёки технологик) тизимидаги асосий бўғинларнинг ўзаро алоқаси ва ўзаро ҳаракати бирлиги; ўқитиш ва билим олиш жараёнининг бирлиги (билимлар, малака ва кўникмалар шаклланишига психологик-педагогик қонуниятлар ва дидактик тамойилларнинг таъсиридан ўзаро бир-биридан келиб чиқадиган ўқув фаолиятидаги ўқитувчининг ҳамда талабаларнинг ўқитиш ва ўқиш фаолияти бирлиги); ўқитиш воситаларининг функционал имкониятлари ва ўқитувчининг ўқитиш фаолияти ҳамда талабалар ўқув фаолияти ўқитиш мазмуни ва элементлари воситаланиш жараёнидаги намоён бўлиши даражаларининг ўзаро алоқаси, ўқитишни ташкил этиш шакллари ҳисобга олган ҳолда ўтказилиши лозим.⁴⁹

Биз ишлаб чиққан концепциянинг асосини яхлит педагогик тизим сифатидаги ўқитиш воситаларини лойиҳалаш ва қўллашга модулли ёндашув ташкил этади.

ХУЛОСА

Таълим олиш шароитларида мутахассисликка тайёрлашнинг замонавий тенденциялари, мақсадлари, педагогик қонуниятлари, тамойиллари, ҳамда талабларига асосланган ҳолда ўқитиш воситаларини лойиҳалаш ва модулли қўллаш дидактик тизимининг қуйидаги *етакчи, услубий, концептуал мулоҳазалари* шакллантирилди:

- ўқитиш воситаларини лойиҳалаш ва модулли қўллаш дидактик тизими башоратловчи, модулли-мақсадли, кўп босқичли, кўп соҳали, очиқ, умумий, дидактик-услубий тизим бўлиб, ундан ўқитиш воситалари модулли илмий асосланган лойиҳалаш ҳамда булар билан олий таълим ихтисосликлари ва касбларининг турли ўқув фанлари, тайёрлаш (таълим) йўналишларини таъминлаш учун фойдаланиш мумкин.

- Дидактик тизим тузилмаси унинг фаолият кўрсатишига таъсир қилувчи ички ва ташқи омиллар ва шароитлар; ўқитиш воситаларини дидактик лойиҳалаш ва модулли қўллаш жараёнларига қўйиладиган ўзига хос тамойиллар ва талаблар; дидактик технологиялар ҳамда унинг воситалари; ўқитиш воситаларини лойиҳалаш, тажриба-конструкторлик ишлаб чиқилиши ва яратилиши; ўқув-тарбия жараёнида

⁴⁹ Джураева Б.Р. Формирование педагогической культуры будущих учителей в процессе профессиональной подготовки при изучении дисциплин педагогического цикла: Дис. ... канд. пед. наук. – Т., 2002. – 146 с.

уларни модулли қўллаш билан белгиланади.

- Ўқув воситаларини лойиҳалаш ва модулли қўллаш дидактик тизимининг амал қилиши ва ривожланиши мутахассисларини тайёрлаш (ўқитиш) йўналишларининг дидактик ва услубий қонуниятларига, умумий дидактик ҳамда махсус касбий тамойилларига асосланади.

- Ўқитиш воситаларини лойиҳалаштириш ва модулли қўллаш дидактик-технологик яхлитликдан иборат бўлган, башоратлаш, режалаштириш, ўқитиш воситаларини танлаш, уларнинг мажмуи таркибини бутлаш, оптималлигини баҳолаш, ишлаб чиқиш, яратиш ва таълим жараёнида модулли қўллаш жараёнларининг турли даража ва босқичларини қамраб олувчи инновацион технология асосидаги дидактик педагогик лойиҳалаш босқичларининг мантиқий ўзаро боғлиқлигида амалга оширилади.

- Ўқитиш воситаларининг модулли лойиҳалашнинг дидактик технологияси ва унинг воситалари олий таълим педагогикаси, дидактика ҳамда назарий ва амалиёт таълим услубиётига таянади, буларда ўқитиш воситаларига дидактик функциялар ҳамда ўқув вазибаларига эга бўлган ва таълим тизими объектлари ва жараёнларини таҳлил қилиш ҳамда моделлаштиришга бўлган тизимли, шахсли-фаолиятли, технологик ва алгоритмли ёндашувлар асосида амалга ошириладиган мустақил етакчи педагогик категория сифатида қаралади, буларда ўқитиш воситаси педагогнинг ўқитиш фаолияти бошқа бўғинлари: мақсадлари, мазмуни, шакли, усуллари ва технологиялари ҳамда талабаларнинг ўқув фаолияти билан тизим яратувчи алоқага эга бўлган энг муҳим бўғин сифатида юзага чиқади.

Ўқитиш воситаларини дидактик лойиҳалаш ва модулли қўллашнинг ўзига хос тамойиллари дейилганда бошланғич талаблар ва қоидалар мажмуи тушинилади. Буларга риоя қилинганда зарурий ўқув воситаларини илмий асосланган режалаштириш ва танлаш ҳамда уларнинг мажмуаларини яратиш, кўп босқичли, узлуксиз касбга тайёрлаш жараёнида буларни самарали қўллаш таъминланади.⁵⁰

Ўқитиш воситаларини лойиҳалаштиришнинг ўзига хос тамойиллари жумласига: ўқитиш воситаларини лойиҳалаш ва қўллашнинг дидактик зарурати ва мақсадга мувофиқлиги; лойиҳалашнинг илғор хусусияти; модуллик ва кўп функциявийлик; ўқитиш воситаларида ўқув маълумотининг бирлашуви ва фарқланиши, вариативлик ва муқобиллик; оптималлик; дидактик ва техник лойиҳалашнинг бирлиги киради.⁵¹

Ўқитиш воситалари мажмуаларини лойиҳалаш дидактик технологиясининг

⁵⁰ Ибрагимов Х.И. Автогенная тренировка как средство самовоспитания. – М.: Педагогический вестник, 1996. – 115 с.

⁵¹ Исакулова Н.Ж. Узлуксиз таълим жараёнида ўқувчиларга фанлараро экологик тарбия беришнинг назарияси ва амалиёти (Умумий ўрта таълим ва педагогика коллежининг “Бошланғич таълим” йўналиши мисолида). Дис.пед.фан док. – Т.: ЎМКХТТКМО ва УҚТИ, 2012. –Б. 288

асосий воситалари: ўқитиш воситаларининг атамали тушунчалари ва таснифи; ўқитиш жараёнидаги функционал-дидактик имкониятлар ҳамда ўқитиш воситаларини оқилона қўллаш соҳалари; ўқитиш воситаларининг ўқитиш жараёнида ушбу жараённи билиш, ўрганиш, унинг ривожини башорат қилиш ҳамда ўқитиш воситаларини лойиҳалаш ва модулли қўллаш шароитларида уларни бошқариш учун ҳисобга олиниши зарур бўлган бошқа тизим яратувчи бўғинлари билан ўзаро алоқасидир.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2009. – 41 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони // Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгилашни сари. – Т.: Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. – 92 б.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сон Фармони. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 06/19/5712/3034-сон, 29.04.2019 й.
4. Бегимқулов У.СҲ. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти: Пед. фан. док. ...дисс. – Т., 2007. – 305 б.
5. Джураев Р.Х. Организационно-педагогические основы интенсификации системы профессиональной подготовки в учебных заведениях профессионального образования: Автореф. дисс. ... док.пед.наук. - СПб.: 1995. – 43 с.
6. Джураева Б.Р. Формирование педагогической культуры будущих учителей в процессе профессиональной подготовки при изучении дисциплин педагогического цикла: Дис. ... канд. пед. наук. – Т., 2002. – 146 с.
7. Ибрагимов Х.И. Автогенная тренировка как средство самовоспитания. – М.: Педагогический вестник, 1996. – 115 с.
8. Исақулова Н.Ж. Узлуксиз таълим жараёнида ўқувчиларга фанлараро экологик тарбия беришнинг назарияси ва амалиёти (Умумий ўрта таълим ва педагогика коллежининг “Бошланғич таълим” йўналиши мисолида). Дис.пед.фан док. – Т.: ЎМКҲТТКМО ва УҚТИ, 2012. –Б. 288